

ЕТИКА ВІРИ: ЕТИМОЛОГІЯ КОНЦЕПТУ (на прикладі Старого і Нового Завітів)

Доцільність викладання етики віри у середніх навчальних закладах нині є предметом для обговорення широкими верствами українського суспільства. Йдеться про те, яким буде світогляд громадянина нашої держави, як формуватиметься його самосвідомість і в межах якої культурологічної парадигми досягатиметься самоідентифікація.

Спробуємо розглянути смислову наповненість термінів “етика” та “віра”, визначити специфіку релігійної віри на прикладі релігій Нового й Старого Завіту.

Етика (з грецької *ethos* – звичка, звичай) – одна з найдавніших теоретичних дисциплін, об’єктом якої постає мораль. На етапі свого виокремлення з філософії, значення етики визначалося її практичною спрямованістю як науки про те, “як треба вчиняти”, на відміну від суто теоретичного знання про існуюче. Надалі всередині самої етики відбувається поділ на теоретичну і практичну, або філософську та нормативну етику.

Тема нашого дослідження зорієнтована на пояснення останньої з них. У сучасній науці під нормативною етикою розуміють філософське вчення про належну поведінку. За Фрейдом, унормована поведінка – це прагнення за допомогою “Над-Я” досягти того, що не вдавалося іншим формам культури, передусім – зліквідувати природну схильність людини до агресії.

У свою чергу, віра тлумачиться як особливий стан психіки людини, що полягає у повному, беззастережному прийнятті певних свідчень, текстів, явищ, подій або власних уявлень, що надалі можуть стати основою самоідентифікації людини, визначати її судження, вчинки, норми поведінки і відносин. Віра завжди пов’язана з конкретним предметом, визначається ним змістовно, різноманітна в проявах. Предметом віри можуть виступати явища навколишньої дійсності або, навпаки, складні об’єкти, що не піддаються раціональному поясненню. В останньому випадку маємо ірраціональну віру, що позбавлена будь-яких доведень.

Окремим проявом віри є релігійна віра, об’єктом якої постають питання безсмертя душі, свободи волі, існування божества, численність його проявів тощо. Релігійна віра пов’язана з пошуками

людського духу і не залежить від фізичного буття людини у матеріальному світі. Тому **предметом віри** є не лише процеси духовного буття, а й об’єкти і догмати релігійної віри. У даному випадку свободу віросповідання можна розуміти також як включення людиною до свого світорозуміння існування нематеріального світу. Релігійна віра знаходить свій прояв у віровченні, культурі, етиці та релігійних структурах, що у сукупності отримали назву релігії. Оскільки ці форми відображають відповідь людини Богові, вони вимагають постійного оновлення.

Існують певні особливості у розумінні віри представниками релігій Нового і Старого Завіту. Розглянемо їх більш детально.

З християнської точки зору, віра – це особисті стосунки з Богом, які відкриваються через особу Ісуса Христа. Вона є “вільним даром” Бога, що передбачає довіру, визнання, передання себе Йому. Свідоме розмірковування про значення цих стосунків релігійних людей називається богослов’ям. Автори Нового Завіту висловлюють різні аспекти відносин між людиною і Богом з допомогою слова *πιστις* (віра) та споріднених з ним слів. Так, віра передбачає довіритися любові й турботі Бога (Мф. 6:25-33). Це також визнання сили і влади Бога, що виявляються через Ісуса (Мк. 5:34). Віра – це прийняття Євангелія (Дії 8:13-14). Об’єктом віри постає Ісус Христос, що воскрес із мертвих (Рим. 10:9). Відносини на засадах віри є вільним даром Бога і вимагають не лише вірності, а й ототожнення себе з Ісусом (Гал. 5:20-22).

Євангеліє від Івана підкреслює когнітивний аспект віри. В цьому випадку відносини віри означають визнання християнином того, що Ісус прийшов від Бога (16:30). Християнин знає, що Ісус Христос – святий (6:69) і Месія (11:27). Віра в Ісуса означає вірити в Отця, який надіслав Його. Віра є ключем до вічного життя (5:24), а невір’я – шлях до засудження (3:18-20).

Віра в Ісуса і прийняття Євангелія призводять до каяття, “зміни серця і життя” (Дії 2:38). Віра має спільнотний характер, тому невіддільна від любові до ближнього (Як. 2:1-7). Завдяки своєму спільнотному характеру, віра набувається через проповідь (Рим. 10:14-17) та засвідчується спільнотою віруючих (Дії 2:43-47).

Отці Церкви II століття Юстин та Іринеї розвинули концепцію когнітивного аспекту віри. Вони надали поняттям віри і злагоди статусу певних істин. Пізніше Отці Церкви, середньовічні богослови приділяли належну увагу когнітивним та інтелектуальним елементам відносин віри. Деякі мислителі (Августин, Тома Аквінський), навпаки, підкреслювали той факт, що віра – це вільний дар Бога. Такого значення надавалося вірі

й на церковних соборах. Проте на практиці часто втрачалося благодатне, особистісне значення віри.

Оскільки християнська віра – це особисті відносини з Богом, що відкриваються в особі Ісуса Христа, то вона потребує свого оновлення у молитві, у щоденній поведінці, в участі у богослужінні спільноти віруючих. Віра обумовлена динамікою взаємних відносин. Це означає, що християнська віра вимагає від людини прийняття слова Божого одкровення й особистісної відповіді на нього, надання себе Богові. Водночас людина отримує дар розуміння божественного слова лише у відносинах з Тим, Хто відкривається їй.

Послідовна християнська віра не має ірраціонального характеру. Вона не суперечить динаміці людського розуміння, особистісного зростання і розвитку. Тим не менш вона реалізується через відносини з трансцендентним Богом. Тому вона надраціональна, а саме: не обмежується межами логічного розуму, якого недостатньо там, де виникають відносини або “зустріч” з трансцендентним. Християнська віра також вимагає свого оновлення при інтегруванні до конкретних життєвих умов. Вона має об’єктивне змістовне наповнення. Змістовною частиною християнської віри є самоодкровення Бога в Ісусі Христі, рятівна сила Хреста та Воскресіння, присутність Духа у Церкві.

Віра формулюється у богослов’ї. Останнє Ансельм Кентерберійський визначав як “віру, що прагне розуміння”. Християни не лише на досвіді відчувають відносини з Богом у Христі, але й намагаються зрозуміти значення цього досвіду, його застосування в особистому житті, співвідносять свій досвід з досвідом спільноти віруючих, з’ясовують різні аспекти віри у термінах відповідальності за суспільство, в якому вони живуть.

Богослов’я не лише починається з віри й апелює з позицій віри. Воно передбачає активну діяльність віруючих, їх участь у справах спільноти, через яку здійснюється передання й зміцнення віри.

Богослов’я вимагає критичного ставлення до навколишнього світу. Воно ніби перевіряє формулювання віри відповідно до певних критеріїв. Виявлення віри не повинно суперечити Біблії, має брати до уваги вчення Отців Церкви, церковні собори, інші джерела офіційної доктрини, а також враховувати спільну віру всього “тіла Церкви”.

Відносини між людиною і Богом визначаються життєвим досвідом людини, яка включена до богословського процесу. Тому богослов’я постійно змінюється. Більше того, богословська діяльність відбувається у контексті історичного, соціального й історичного розвитку. Це зумовлює виникнення нових питань, зокрема пов’язаних із

усвідомленням соціальної і політичної несправедливості під час кризових моментів життя суспільства, глобалізацією тощо. Крім того, культурний розвиток дозволяє використовувати нові засоби для формування віри. Так, філософія ХХ століття дозволила богословам по-новому висвітлити особистісний характер Божого Слова.

Розуміння релігійної віри як особистих відносин довіри і вірності Богу, який уклав завіт із своїм народом, уможливило проведення паралелей з юдейськими Писаннями і переданням. Разом з тим існує специфіка розуміння віри у Новому та Старому Завіті.

Для визначення різних аспектів юдейського розуміння віри маємо два терміни: **емуна** та **біттахон**. Перший з них, емуна, означає віру як містичний досвід, пов’язаний з переданням. Другий термін, біттахон, перекладається як вірність, впевненість. На особистісному рівні обидва значення перетинаються, проте в іудаїзмі залишаються окремими образами віри.

Єврейське слово **емуна**, а також спільнокореневі дієслова й іменники означають “бути твердим”, “бути вірним”. Наприклад: “А руки Мойсееві стали тяжкі” (2 М. 17:12); “бо ті робили чесно” (2 Цар. 12:16); “Бог вірний, що стереже заповіта” (5 М. 7:9); “Свідок правдивий не лже” (Пр. 14:5). Від зазначеного кореня утворено слово “Амін”, як відповідь на благословення або молитву, що має значення “Хай буде так” (5 М. 27:15; Єр. 28:6 і т.д.) Деякі вчені стверджують, що сучасне значення виразів “вірити”, “увіровати притаманне західній цивілізації, скоріше за все не вживається у Біблії у цьому сенсі.

Лінгвістично пов’язаний з єврейським словом **емуна** арабський термін **іман**, що означає передусім “віру через передання”. У равиністичному розумінні єврей повинен визнати певні концепції за істину на підставі “істинного передання”, тобто на засадах вірності спільноті як джерелу “істинного передання” або просто внаслідок вірності спільноті віри. Обидві підстави є тотожними між собою. Крім того, слід приймати на віру вчення про вихід, про одкровення, про викуплення. Підставами для прийняття на віру є “правдиве слово” про те, що події справді відбулися, яке передається поколіннями предків. Прихильники такого типу віри активно використовували той факт, що одкровення на Синаї відбулося у присутності значної кількості людей. Натомість одкровення Ісуса та Мухамеда були або приватного характеру, або засвідчені невеликою групою учнів. Історичний характер зазначених фактів уможливило виведення з них конкретних богословських ідей. Приміром, існування Бога, чудес, ідеї обраності тощо. Ці ідеї

приймаються віруючими на підставі колективної мудрості історичної і сучасної спільноти віри.

Під **“раціональною вірою”** рабини розуміють переконаність єврея в існуванні Бога, у творінні (природі), у Торі (у соціально-моральних приписах), промислі (історії), тощо. Ці переконання мають ґрунтуватися на конкретних раціональних аргументах. “Доведення”, що використовуються для підтримки раціональної переконаності, змінюються з часом. Вони різні не лише для іудаїзму, а й для інших світоглядних систем: ісламського каламу, неоарістотеліанства, неоплатонізму, кантіанства і навіть для сучасних форм раціоналізму. Проте зберігається основний тип віри, вкорінений у систематичному зусиллі розуму.

Розвиток іудейської містичної традиції надав нового відтінку значенню єврейського слова **емуна**. Коли євреї почали розмірковувати про походження їх знань, перед ними постало питання й про джерело їх почуттів. У результаті був сформульований широкий спектр духовного досвіду: від глибокого особистісного відчуття Бога як Отця й Друга до сприйняття Божества як абсолютного Ніщо або зовсім Іншого. Єврейський релігійний досвід розвинувся від містичної анігіляції до пасивності периферійної свідомості. У цьому аспекті передання **емуна** стала означати віру у Бога, що пізнається особистим досвідом.

Термін єврейської термінології віри **біттахон** разом із спільнокореневими словами означає **довіра**. Найближчою аналогією останньому виступає довіра між людьми, яка повільно виникає і формується через спілкування, випробування, оцінку, взаємну вірність, тощо. Така довіра є процесом, що розвивається. Відповідно до нього проводяться аналогії з відносинами між Богом та особою: людина відчуває, потім діє, отримує відповідь, оцінює, висловлює відданість, а потім починає новий, більш утаємничений, цикл. Все це відбувається з мінімальним використанням інтелектуальних, містичних або історичних категорій. У цьому типі віри “вірити” стало означати “бути вірним”, покладатися на Бога, довіряти йому, зберігати йому вірність так само, як Він зберігає вірність людям.

У іудейській традиції термін **“богослов’я”** відноситься до двох процесів: по-перше, до формулювання і пояснення образів віри й релігійного життя, а по-друге, - до спроби поєднати концепції віри у раціонально несуперечливу систему. Богослов’я є дією другого рівня у житті іудеїв. Виступаючи раціонально систематизацією ідей, воно не відноситься до вище перерахованих типів віри.

Таким чином, дослідження різних форм віри, що з’явилися і функціонують лише на основі Біблії, дає підстави стверджувати про невизначеність категоріального апарату при формулюванні назви навчального курсу “Етика віри”. Наголосимо й на тому, що вбачається некоректним позбавляти особу свободи вибору, нав’язуючи їй лише одне, християнське бачення релігійної моралі. Виховання особистості у громадянському суспільстві передбачає володіння інформацією про різні етичні доктрини. Наслідком цього може стати свідомий вибір однієї або кількох етичних систем, в межах яких відбуватиметься становлення ідентичності індивіда. Відповідно до заданої проблематики конференції “Релігійний компонент в світській освіті і вихованні” вважаємо доречним запропонувати у середній школі таку назву факультативного курсу: “Етика релігій світу”. На нашу думку, у наведеному формулюванні навчальний предмет найкращим чином забезпечить задекларовану позицію держави на побудову демократичного суспільства і відокремлення релігії (Церкви) від держави, а школи – від Церкви.

Ятищук А., Ятищук О.

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Майбутнє будь-якого суспільства, його моральний клімат визначається тим, що відбувається в душах підростаючого покоління. Найбільш відповідальна місія за формування духовно розвинутої особистості, а відтак і рівня духовності суспільства загалом, покладено на освіту як суспільну галузь. Головне завдання сучасної школи - формування нової людини біосоціодуховного рівня, яка б жила і діяла у згоді з універсальними законами Космосу. Саме для цього і потрібно зробити освіту такою, щоби пріоритетне місце у ній належало питанню формуванню і розвитку духовного ідеалу. Це питання завжди перебувало на вістрі часу і йому надавалося й надається значна увага. Існує багато поглядів на шляхи і методи реалізації цього завдання. Так, І.Д. Бех пропонує особистісно-орієнтовану гуманістичну освіту, яка ґрунтується на самоцінності особистості, її духовності і суверенності. Він підкреслює, що розвиток гуманної, вільної та відповідальної людини безпосередньо пов’язаний зі системою її духовних цінностей. Духовність при цьому